

Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Etkilliliği*

Atilla CAVKAYTAR**
Anadolu Üniversitesi

Zihin engellilerin eğitimlerinin temel amacı, onların yaşam işlevlerini geliştirerek daha bağımsız kılmaktır (AAMR, 1992) Bu amaçla, zihin engellilere okul oncesinden başlayarak bağımsız yaşam becerileri kazan dırmaya yönelik eğitsel düzenlemelere yer verilmektedir Bağımsız yaşam becerileri, bireyin başkalarına bağımlı olmadan yaşamını sürdürmesi için gerekli becerileri içerir (Neistadt ve Marques, 1984) Bu beceriler genel olarak, başarı için gerekli temel beceriler, uyum için gerekli beceriler, günlük yaşam becerileri, mesleğe hazırlık ve mesleki beceriler olarak dört beceri alanına ayrılmaktadır (Brolin, 1991, Smith, Patton ve Ittenbach, 1994, Snell, 1983) Özbakım ve ev içi becerileri, günlük yaşam becerileri kapsamında yer almaktadır Dolayısıyla özbakım ve ev içi becerileri, bağımsız yaşam becerilerinin sadece iki alt beceri alanını oluşturmaktadır.

Gunumuzde zihin engellilere özbakım ve ev içi becerileri gibi birçok bağımsız yaşam becerilerinin kazandırılmasında davranışçı yaklaşım ya da uygulamalı davranış analizleri geniş kabul görmektedir Öğrencide istenilen davranışı sağlayabilmek için davranış öncesi ve sonrası uyarıların yanı çevrenin sistematik olarak düzenlenmesi şeklinde tanımlanabilen uygulamalı davranış analizi genel olarak altı ilkeyi içermektedir (Heward, 1996)

1 Öğretilecek davranış ya da becerinin analiz edilmesi ve tanımlanması,

2 Öğrencinin beceride yapabildiklerinin sürekli ve doğrudan ölçülmesi,

3 Öğretim suresince öğrencinin aktif olması için fırsatlar sağlanması,

4 Öğrenci davranışlarına anında ve sistematik donutler verilmesi,

5 Öğrenci davranışlarının uyarılarla kontrolü sürecinde öğretim amaçlı ipuçları ya da yardımlardan, doğal uyarılara geçişin sağlanması

6 Yeni öğrenilen becerilerin yeni durum ve ortamlara genellenmesini sağlamak için stratejilerin uygulanması

Bu ilkeler doğrultusunda okullarda sürdürülen öğretim etkinliklerinin aileler yardımıyla desteklenmesi ve ailelerin çocuklarının eğitimine katılımcı olmaları gerekliliği kabul edilmektedir Ailelerin çocuklarının eğitimine aktif katılımına yönelik araştırmalar, aile katılımının, aileye, çocuğa ve eğitim sürecine önemli katkılar getirdiğini göstermektedir Nitekim, ailelerin çocuklarına, sosyal beceriler, özbakım becerileri, ev içi becerileri, ilkyardım becerileri vb birçok bağımsız yaşam becerisini kazandırmada yardımcı olabileceği belirtilmektedir (Coleman ve Apts, 1991)

Uygulamalı davranış analizi ilkelerini kullanarak becerilerin analiz edilmesi, öğretimi ve öğrenenlerin değişik ortamlara genellenmesi sürecinde ailelerin etkin katılımını sağlamaya yönelik aile eğitimi programları düzenlenebilmektedir (Baker, 1980, Baker ve Brightman, 1984, Kroth ve Edge, 1997) Özellikle ailelerin ev öğretimi, grup öğretimi ve sınıfta yardımcıılık gibi yaklaşımlarla çocukla-

* Yayınlanmamış Doktora Tezi Özeti

Yazışma Adresi: Yrd Doç Dr Atilla CAVKAYTAR Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ESKİŞEHİR

rına öğretici olarak yetiştirilebileceklerle ilişkin araştırma bulgularına rastlanılmaktadır (Schulz, 1987, Turnbull, 1983) Araştırma sonuçları anne-babaların çocuklarına öğretici olarak yetiştirildiklerinde, çocuklarına uygun davranışlar kazandırabildiklerini, bir çok bağımsız yaşam becerisini öğretebildiklerini göstermektedir (Cavkaytar, 1998)

Türkiye'de, zihin engellilere ozbakim becerileri kazandırma, kavram öğretimi gibi uygulamalı araştırmaların yanında ailelere yönelik araştırmalara da rastlanılmaktadır Bu araştırmalar genellikle aile gereksinimlerinin belirlenmesi (Evcimen, 1996, Sucuoğlu, 1995), ailelerin eğitime katılımları (Sucuoğlu, Kuçukler, ve Kanik, 1994), ailelerin eğitilerek çocuklarına ozbakim becerileri öğretmesi (Akkok, 1984) ve çocuklarına uygun davranışlar kazandırması (Vuran, 1997) alanlarında yoğunlaşmaktadır Ancak, ailelerin çocuklarının eğitim gereksinimlerinin belirlenmesinden değerlendirmeye kadar olan öğretim sürecinde uygulamalı davranış analizine dayalı beceri öğretimi çalışmalarını planlayabilme ve uygulayabilme yeterliklerinin kazandırılmasına yönelik aile eğitimi programlarının bulunmadığı gözlenmektedir

Bu durum, aileleri çocuklarına günlük yaşam becerileri kapsamında yer alan ozbakim ve ev içi becerilerini öğretmede yeterli hale getirmeyi amaçlayan bir aile eğitimi programı geliştirme, uygulama ve etkililiğini sinama gereksinimini ortaya çıkarmaktadır

Bu gereksinim doğrultusunda araştırmanın amacı, geliştirilen aile eğitimi programını tamamlayan annelerin program doğrultusunda gerçekleştirdiği öğretim çalışmalarının, zihin engelli çocuklarının ozbakim ve ev içi becerilerini öğrenmelerindeki etkisini belirlemektir

Yöntem

Araştırmanın bağımsız değişkeni, geliştirilen Aile Eğitimi Programı, programın uygulanması ve bu programı tamamlayan annelerin program doğrultusunda çocuklarıyla gerçek-

leştirdiği öğretim çalışmaları, bağımlı değişkeni ise, zihin engelli çocukların, anneleri tarafından kendilerine öğretilen ozbakim ve ev içi becerilerini öğrenme durumlarıdır

Araştırmada, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisine ilişkin bir karara ulaşabilmek için tek denekli araştırma yöntemlerinden, becerilerarası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır

Becerilerarası çoklu yoklama modelinin ilk evresi başlama düzeyi, ikinci evresi ise uygulamadır (Kırcaalı-Iftar ve Tekin 1997) Bu modelde (a) bir beceride uygulama evresine geçilmeden önce, çocuğın o becerideki durumunu belirlemek amacıyla başlama düzeyi verilen, (b) başlama düzeyi ve uygulama evrelerinde diğer becerilerdeki değişiklikleri gözlemek amacıyla yoklama verilen (c) uygulama evresi bittikten sonra çocuğın becerideki durumunu belirlemek amacıyla izleme verilen toplanmaktadır

Denekler

Araştırmanın deneklerini, 1996-1997 öğretim yılında Eskişehir Avukat Lutfi Ergokmen Meslek Okulu ve Mesleki Eğitim Merkezi'ne devam eden uç zihin engelli öğrenci ve anneleri oluşturmaktadır Birinci anne G yuksekokul mezunu, emekli öğretmen, 49 yaşında ve uç çocuk annesidir, çocuğu O ise 16 yaşında, erkektir O okuma-yazma bilmemekte, buna karşın ritmik sayabilmekte, birden 10'a kadar sayıları tanımakta, okuyup yazabilmektedir İkinci anne T yuksekokul mezunu, meslek lisesinde ve bir çocuk annesidir çocuğu Ç ise 21 yaşında, erkektir Ç okuma-yazma bilmemekte, 20'ye kadar ileriye , genye ritmik sayabilmekte, ancak sayıları tanımamaktadır Üçüncü anne F lise mezunu, memur, 37 yaşında ve uç çocuk annesidir, çocuğu S ise 14 yaşında, kızdır S okuma-yazma ve temel matematik becerilerine sahiptir

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, becerilerarası çoklu yoklama modeli doğrultusunda, çocukların ozbakim

ve ev içi becerilerini öğrenme durumlarına ilişkin başlama düzeyi, uygulama evresi, yoklama ve izleme verilerine gereksinim duyulmuştur. Bu verilerden uygulama evresi verileri, Aile Eğitimi Programında ongorulduğu şekilde "Öğretim Süreci Verileri Kayıt Formu" ile anneler tarafından, başlama düzeyi, yoklama ve izleme verileri ise araştırma modeli doğrultusunda "Başlama Düzeyi, Yoklama ve İzleme Verileri Kayıt Formu" ile araştırmacı tarafından toplanmıştır. Elde edilen veriler, "Veri Kayıt Formu"nda birleştirilmiştir.

Öğretim Süreci Verileri Kayıt Formu Formda kayıt işlemlerinin belirli bir düzen içerisinde yapılabilmesi için bir çizelgeye yer verilmiştir. Bu çizelgenin sol tarafında öğretilecek becerinin basamaklarının yazılacağı 16 sıralık boşluktan oluşan bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün karşısında birbirini izleyen çalışmalarda çocuğun her bir beceri basamağında yaptıklarını kaydedebilmek için boşluklar bırakılmıştır.

Çizelgenin üstünde çocuğa öğretilen becerinin adı ve yapılacak çalışmanın amacı, yeni ve kullanılacak araçlar yer almaktadır. Çizelgenin altında ise kayıt işlemi için kullanılacak işaretleme sistemi açıklanmıştır. Buna göre, işaretlemelerin bağımsız (+), sözel ipucu (S), model olma (M) ve fiziksel yardım (F) şeklinde olması ongorulmuştur.

Aile eğitim programında, çocuğa öğretilecek her beceri için ayrı bir kayıt formu kullanılmıştır. Kayıt formları anneler tarafından doldurulmuş ve işaretlenmiştir. Annelerin, öğretim süreci verileri kayıt formlarını nasıl dolduracakları, beceriyi nasıl analiz edip çizelgeye yerleştirecekleri, öğretim süreci içerisinde çocuğun yaptıklarını, ongorülen işaretleme sistemini kullanarak nasıl kaydedecekleri Aile Eğitimi Programı'nda yer almıştır.

Başlama Düzeyi, Yoklama ve İzleme Verileri Kayıt Formu Formda öğretim süreci verileri kayıt formunda olduğu gibi bir çizelgeye

yer verilmiştir. Bu çizelgenin sol tarafında beceri basamaklarının yazılacağı 16 sıralık boşluktan oluşan bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün karşısında ise, veri türlerine (başlama, yoklama, izleme) göre çocuğun her bir beceri basamağında yaptığını kaydedebilmek için numaralandırılmış boşluklar bulunmaktadır.

Çizelgenin üstünde, öğrencinin adı ve ölçüm yapılacak beceri adı yer almaktadır. Çizelgenin altında ise kayıt işlemi için kullanılacak işaretleme sistemi açıklanmıştır. Buna göre, işaretlemelerin, çocuğun doğru olarak yenne getirdiği beceri basamakları için (+), hatalı yenne getirdiği ya da hiç yenne getiremediği beceri basamakları için ise (-) şeklinde yapılması ongorulmuştur.

Araştırmada başlama düzeyi, yoklama ve izleme verileri toplanacak her bir beceri için ayrı bir kayıt formu kullanılmıştır. Bunun için araştırmacı yeterli sayıda "Başlama Düzeyi, Yoklama ve İzleme Verileri Kayıt Formu" almıştır. Kayıt formları araştırmacı tarafından doldurulmuş ve işaretlenmiştir. Araştırmacı, annelerin doldurduğu öğretim süreci verileri kayıt formlarındaki bilgileri, öğrencinin ve becerinin adı ile beceri basamaklarını başlama düzeyi, yoklama verileri kayıt formuna aktarmıştır. Böylece tüm beceriler için bir kayıt formu doldurulmuştur.

Kayıt işlemleri tek fırsat yöntemiyle yapılmıştır. Tek fırsat yöntemi çocuğa, sadece ana yönerge verilerle yaptıklarının doğrudan gözlenmesi ve ölçülmesidir. Tek fırsat yönteminde, ana yönerge verilerle becerideki tüm basamakları yenne getirmesi beklenmektedir. Uygulamalar süresince ana yönerge tekrarlanmamakta, çocuğun doğru ya da yanlış tepkilerine kayıtsız kalınmaktadır.

Buna göre, öncelikle kullanılacak araç-gereçler hazırlanmış ve ortam düzenlenmiştir. Daha sonra çocuğa ana yönerge verilerle kayıt işlemleri başlatılmıştır. Çocuğun ilk basamakları başlarken doğru olarak yenne getirdiği beceri basamakları çizelgede doğru (+) olarak işaretlenmiştir. Çocuk verileri yönerge üzerine

10 saniye içinde hiçbir davranışta bulunmadığında uygulama durdurulmuş ve çizelgede tüm beceri basamakları () olarak işaretlenmiştir. Çocuk verilen yönerge üzerine herhangi bir beceri basamağını hatalı yapıp, sonraki beceri basamaklarında doğru olarak devam ettiğinde, hatalı basamak (), doğru basamaklar (+) olarak işaretlenmiştir. Çocuk ardarda iki beceri basamağında hata yaptığında uygulama durdurulmuş ve hatalı basamaklar ile izleyen basamakların tümü çizelgede () olarak işaretlenmiştir. Çocuk beceri basamaklarını atlayarak devam ettiğinde, doğru yerine getirilen basamaklar (+), atlanan basamaklar () olarak işaretlenmiştir.

Veri Kayıt Formu Formda, Öğretim Süreci Verileri Kayıt Formu ile Başlama Düzeyi, Yoklama ve Verileri Kayıt Formu'ndaki çizelgelen bir araya getiren bir çizelgeye yer verilmiştir. Çizelgeye gözlemci kayıtları için bir sütun eklenmiştir.

Çizelgenin üstünde öğrencinin ve becerinin adı yer almaktadır. Çizelgenin altında ise, doğru olarak yerine getirilen basamak sayısı ve yuzdelik oranının yazılacağı boşluklar bulunmaktadır.

Araştırma süresince her bir beceri için ayrı bir Veri Kayıt Formu kullanılmıştır. Bunun için yeterli sayıda Veri Kayıt Formu çoğaltılmıştır. Daha sonra, her beceriye ilişkin Öğretim Süreci Verileri Kayıt Formları ve Başlama Düzeyi, Yoklama ve İzleme Verileri Kayıt Formlarındaki işaretler, ilgili Veri Kayıt Formundaki çizelgelere araştırma modelindeki veri toplama sırasına göre aktarılmıştır.

Verilerin çizelgelere aktarılmasından sonra, araştırmada toplanan tüm verilerin sayısallaştırılabilmesi için her bir sütunda yer alan (+)'lar toplanmıştır. Böylece, çocuğun her bir oturumda doğru olarak yerine getirdiği basamak sayısı bulunmuş ve sütunların altındaki ilgili boşluklara yazılmıştır. Daha sonra, elde edilen bu sayı, becerideki toplam basamak sayısına bölünmüş, çıkan sonuç 100 ile çarpılarak, yuzdelik oran bulunmuş ve ilgili sütunun altındaki boşluğa yazılmıştır.

Aile Eğitimi Programı

Geliştirilen Aile Eğitimi Programının genel amacı, zihin engelli çocuğa sahip aileleri, çocuklarına evde özbakım ve ev içi becerilerini öğretmede yeterli duruma getirmektir. Bu amaçla, programda yuz yüze eğitim etkinliklerinden oluşan aile toplantıları ve ev ziyareti süreçlerine yer verilmiştir. Bu süreçlerin uygulanmasında, program amaçları doğrultusunda hazırlanan Özbakım ve Ev İçi Becerilerin Öğretimi El Kitabı esas alınmıştır.

Özbakım ve Ev İçi Becerilerin Öğretimi El Kitabı (Cavkaytar, 1998), program amaçları doğrultusunda oluşturulan içerikteki konulara ilişkin açıklama ve uygulamaların ailelerin anlayabileceği biçimde sunulduğu, temel yazılı kaynaktır. Kitap üç bölüm ile eklerden oluşmaktadır. Birinci bölümde on bilgilere, ikinci bölümde öğretim öncesi hazırlıklara, üçüncü bölümde beceri öğretimine ilişkin açıklamalara, eklerde ikinci bölümdeki öğretim öncesi hazırlıkların yapılması için liste ve formlara yer verilmiştir.

Aile toplantıları, Aile Eğitimi Programı amaçlarına ulaşmada gerekli içeriğin sunulmasına yönelik uzman yönetiminde yapılan grup toplantılarından, ev ziyareti ise araştırmacı ile ailenin ev ortamında birebir yaptıkları çalışmalardan oluşmaktadır. Ev ziyareti telefon görüşmeleriyle desteklenebilmektedir.

Uygulama Süreci

Uygulamaya aile toplantısıyla başlanmıştır. Aile Eğitimi Programında öngörüldüğü üzere, her biri 15 saatten oluşan üç aile toplantısı ve her öğrencinin evinde 15 saat süren bir ev ziyareti yapılmış, ailelerle iletişimi sağlamak amacıyla telefon görüşmeleri yapılmıştır. Aile toplantıları öğrencilerin devam ettiği okulda düzenlenen bir derslikte yapılmıştır. Her bir toplantı ve ev ziyareti annelerin belirlenen amaçlarda yeterli duruma gelmesine kadar sürdürülmüştür.

Birinci toplantıda, annelere program ve programın işleyişi konusunda ayrıntılı bilgi

verilmiş, Ozbakım ve Ev içi Becerilerin Öğretimi El Kitabının birinci bölümünde yer alan On Bilgi, İkinci bölümünde yer alan Çocuğun Durumunu Belirleme ve Odulları Belirleme konularında açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra bu toplantıdaki açıklamalar doğrultusunda annelerden, çocuklarının yerine getiremediği ve yerine getiremediği becerileri belirlemeleri, yerine getirilemeyen becerilerin önceliklerine göre öğretim sırasını yapmaları ve çalışmalarda kullanacakları odulları belirlemelerini içeren ev çalışmaları verilmiştir.

İkinci toplantıda, her bir anneye birinci toplantıda verilen ev çalışmaları incelenmiş, Ozbakım ve Ev içi Becerilerin Öğretimi El Kitabının ikinci bölümünde yer alan Öğretim Çalışmaları Planlanması konularında açıklama yapılmış ve ailelerin ev çalışmalarında hazırladığı Becerilerin Öğretim Sırası Listesi'nde birinci sırada yer alan beceri (birinci anne G Telefonu Kullanma, ikinci anne T ve üçüncü anne F Gazlı Ocağı Kullanma) örnek olarak seçilerek Öğretim Süreci Verileri Kayıt Formu hazırlanmıştır.

Üçüncü toplantıda ise, Ozbakım ve Ev içi Becerilerin Öğretimi El Kitabının üçüncü bölümünde yer alan beceri öğretimi çalışmalarına başlarken çalışmalar sırasında dikkat edilecek noktalar ve beceri öğretiminde kullanılacak ipuçları konularında annelere açıklamalar yapılmıştır.

Üç aile toplantısı tamamlandıktan sonra, iki aileye birer, bir aileye iki ev ziyareti düzenlenmiştir. Ev ziyaretinde anneler araştırmacı gözetiminde örnek becerinin öğretim çalışmasını yapmışlardır. Ev ziyaretinin sonunda, annelerle birlikte, her bir annenin çocuğuyla öğretim çalışmalarını gerçekleştirecekleri bir birinden bağımsız üçer beceri belirlenmiştir. Buna göre anne G'nin "Tırnak Kesme", "Bıçakla Salatalık Soyup Doğrama" ve "Gömlek Utulama", anne T'nin "Bulaşık Makinesini Kullanma", "Elektrik Supürgesini Kullanma" ve "Ayakkabı Bağlama", anne F'nin "Elektrikli Fırını Kullanma", "Çamaşır Makinesini Kullanma" ve "Hazır Çorba Yapma"

becerilerini çalışmaları kararlaştırılmıştır.

Ev ziyaretinden sonra anneler, ev ziyareti sırasında araştırmacıyla birlikte başladıkları örnek becerinin öğretimi, ardarda üç oturumda verilerde kararlılık elde edilene kadar sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda belirlenen üçer beceri için "Öğretim Süreci Verileri Kayıt Formu" hazırlamışlardır.

Anneler, örnek becerinin öğretiminde ardarda üç oturumda verilerde kararlılık elde ettikleri zaman araştırmacıyı telefonla aramışlardır. Araştırmacı, örnek beceride izleme verileri, diğer becerilerde yoklama ve başlama düzeyi verilerini almak amacıyla her aileye ziyarete bulunmuştur. Ziyaretin ilk bölümünde araştırmacı, annenin üç beceri için hazırladığı "Öğretim Süreci Verileri Kayıt Formu"nu tek tek gözden geçirmiştir. Daha sonra bu üç beceride birer kez yoklama verisi almıştır. Bu veriler aynı zamanda gözlemciler arası güvenilirlik hesabında da kullanılmıştır.

Gözlemciler arası güvenilirliğin sağlanması amacıyla, Anadolu Üniversitesinde Türk Dili öğretmeni olarak görev yapan bir öğretim elemanı, bağımsız gözlemci olarak seçilmiştir. Bağımsız gözlemci öncelikle "Kayıt" konusunda yetiştirilmiştir. Sonra, uygulamaları video dan tekrar izleyerek kayıtlarını yapmıştır. Daha sonra, araştırmacının ve bağımsız gözlemcinin verileri, "Görüş Birliği/Görüş birliği+ Görüş Ayrılığı X 100" formülüyle hesaplanarak her beceride gözlemciler arası güvenilirlik bulunmuştur (Kırcaali-İftar ve Tekin, 1997). Yapılan hesaplamalar sonucunda, gözlemciler arası güvenilirlik, tırnak kesme becerisinde %100, bıçakla salatalık soyup doğrama becerisinde %100, gömlek utulama becerisinde %100, bulaşık makinesini kullanma becerisinde %100, elektrik supürgesini kullanma becerisinde % 93, ayakkabı bağlama becerisinde % 100, elektrikli fırın kullanma becerisinde %100, çamaşır makinesini kullanma becerisinde %100, hazır çorba yapma becerisinde %100 bulunmuştur.

Gözlemciler arası güvenilirlik sağlandıktan sonra, araştırmacı, ilk beceriye ilişkin başlama düzeyi verileri toplamaya verilerde

kararlılık elde edilene kadar devam etmiş, kararlılık elde edildiğinde annelere bir yonerge verilerek ilk becerinin öğretimine başlamalarını söylemiştir.

Bu aşamadan sonra, anneler öğretime başlamış ve uygulama evresi verilerini toplamış, araştırmacı, becerilere ilişkin başlama düzeyi, yoklama ve izleme verilerini araştırma modeli doğrultusunda toplamıştır. Bu çalışmalar her annenin çocuğuyla en az üç becerinin öğretimini tamamlamasına kadar sürmüştür. Mayıs 1997'de aile toplantılarıyla başlayan deney süreci, Eylül 1997'de her beceride üçer kez izleme verilerinin alınmasıyla tamamlanmıştır.

Verilerin Çözümü

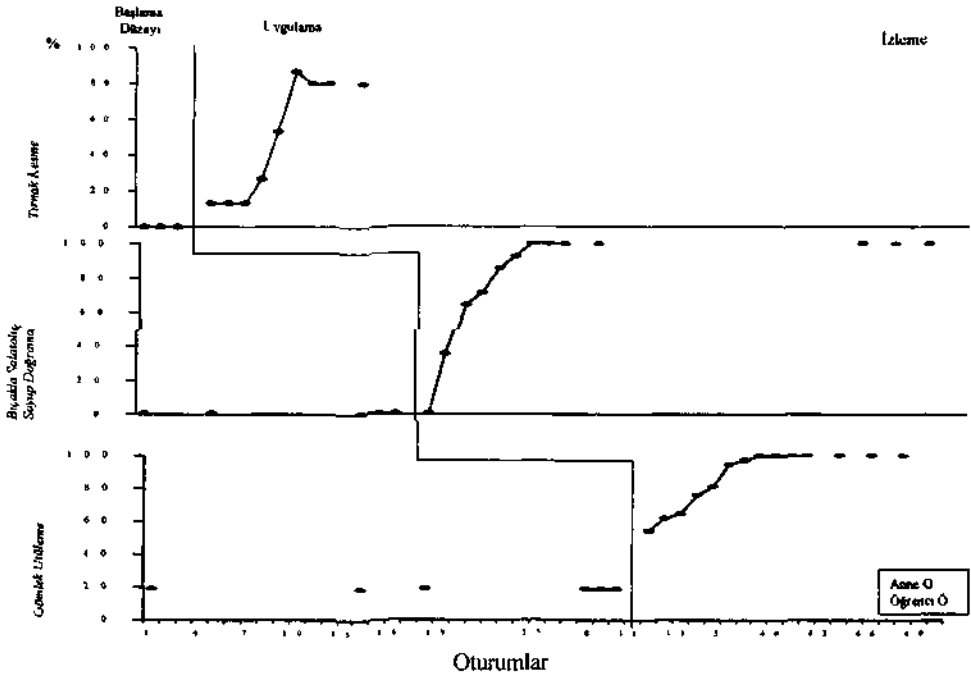
Araştırmada, üç annenin zihnin engelli çocuklarıyla yaptıkları beceri öğretimi çalışmaları sonucunda elde edilen veriler grafiksel olarak çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde, grafiksel analiz tekniklerinden çizgisel grafik kullanılmıştır.

Çocukların öğretilen becerileri yenne getirme düzeylerine ilişkin puanları yüzde olarak y eksenini üzerinde 0-100 arasında eşit aralıklarla gösterilmiş, başlama düzeyi evresi ve uygulama evresindeki oturumlar x ekseninde numaralandırılmış eşit aralıklarla gösterilmiştir. Araştırma verilerinin bir araya getirilmesini amaçlayan veri kayıt formlarındaki oturum numaraları x eksenini değerlenmiş, yüzdelik oranlar ise y eksenini değerlerini oluşturmuş ve grafikler çizilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırma suresince elde edilen veriler grafiksel olarak çözümlenmiş, her bir çocuğun, annelennin öğrettiği becerileri öğrenme durumları çizgisel grafiklerle ifade edilmiştir.

Şekil 1'de yer alan grafiklerde anne G'nin "Tırnak Kesme", "Bıçakla Salatalık Soyup Doğrama" ve "Gömlek Utuleme" becerilerine ilişkin olarak çocuğu O ile yaptığı öğretim çalışmalarının sonuçları gösterilmiştir.

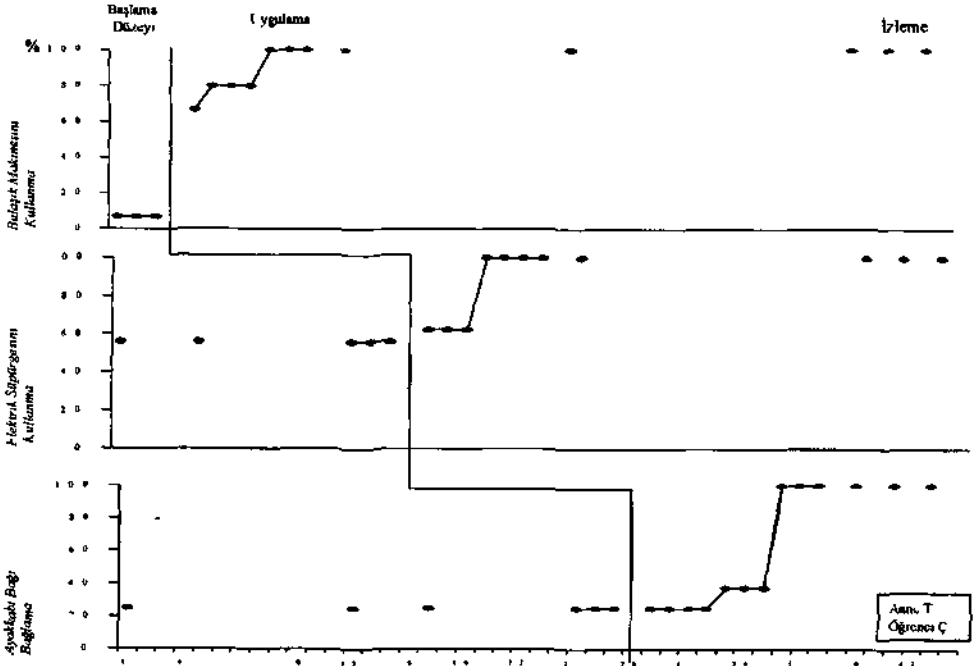
Şekil 1 O'nun Başlama Düzeyi, Öğretim Süreci, Yoklama ve İzleme Süreçlerinde Beceri Basamaklarını Yenne Getirme Düzeyleri.

Şekil 1'de yer alan grafiklerde görüldüğü gibi, Ö başlama düzeyinde ilk beceride hiçbir beceri basamağını yerine getirememekte, ikinci ve üçüncü beceride beceri basamaklarının çok az bir bölümünü yerine getirmektedir. İkinci ve üçüncü becerilerde alınan yoklama verileri, başlama düzeyi verileriyle tutarlılık göstermektedir. Öğretim sürecinde her üç beceride de hızlı bir gelişme görülmekte, ikinci ve üçüncü beceride beceri basamakların tümü bağımsızlık düzeyinde yerine getirilirken, birinci beceride beceri basamaklarını yerine getirme düzeyi %

80'ın üzerine ulaşmaktadır. İzleme verileri öğretim süreci verileri ile tutarlılık göstermektedir.

Buna göre, anne G'nin çocuğu Ö ile gerçekleştirdiği beceri öğretimi çalışmalarının etkili olduğu söylenebilir.

Şekil 2'de yer alan grafiklerde anne T'nin, "Bulaşık Makinesini Kullanma", "Elektrik Süpürgeğini Kullanma" ve "Ayakkabı Bağlama" becerilerine ilişkin olarak çocuğu Ç ile yaptığı öğretim çalışmalarının sonuçları gösterilmiştir.

Oturumlar

Şekil 2 Ç'nin Başlama Düzeyi, Öğretim Süreci, Yoklama ve İzleme Süreçlerinde Beceri Basamaklarını Yenine Getirme Düzeyleri

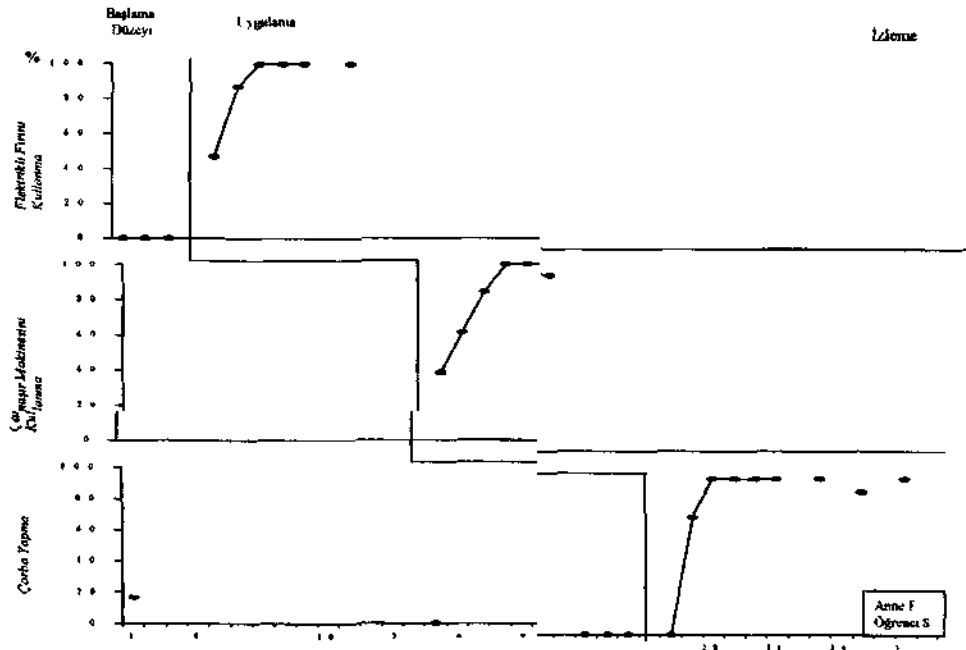
Şekil 2'de yer alan grafiklerde görüldüğü gibi, Ç başlama düzeyinde ilk beceride ve ikinci beceride beceren basamaklarının yarısından fazlasını yerine getirmekte, üçüncü beceride çok azını yerine getirmektedir. İkinci ve üçüncü beceride alınan yoklama verileri başlama düzeyi verileriyle tutarlılık göstermektedir. Öğretim sürecinde her üç beceride de hızlı bir gelişme görülmekte, tüm beceren basamaklarında bağımsızlık düzeyine ulaşmaktadır. İzleme verileri, öğretim süreci verileri ile tutarlılık göstermektedir.

Buna göre, anne T'nin çocuğu Ç ile gerçekleştirdiği beceren öğretimi çalışmalarının etkin olduğu söylenebilir.

Şekil 3'de yer alan grafiklerde anne F'nin "Elektrikli Fırını Kullanma", "Çamaşır Makinesini Kullanma" ve "Hazır Çorba Yapma" becerilerine ilişkin olarak çocuğu S ile yaptığı öğretim çalışmalarının sonuçları gösterilmiştir.

Şekil 3'de yer alan grafiklerde görüldüğü gibi, S başlama düzeyinde ilk beceride ve üçüncü beceride hiçbir beceren basamağını yerine getirmemekte, ikinci beceride ise beceren basamaklarının bir bölümünü yerine getirmektedir. İkinci ve üçüncü beceride alınan yoklama verileri, başlama düzeyi verileriyle tutarlılık göstermektedir. Öğretim sürecinde her üç beceride de hızlı bir gelişme görülmekte, tüm beceren basamaklarında bağımsızlık düzeyine ulaşmaktadır. İzleme verileri, öğretim süreci verileri ile tutarlılık göstermektedir.

Araştırmada elde edilen veriler, çocukların her bir becerenin başlama düzeyinde beceren basamaklarının büyük bir çoğunluğunu yerine getiremediklerini, yoklama verilerinin başlama düzeyi verileri ile tutarlı olduğunu, öğretim sürecinde tüm becerilerde hızlı bir gelişmenin ortaya çıktığını göstermektedir. Öğretim süreci sonunda ise, birinci çocuğun tırnak kesme

Şekil 3 S'nin Başlama Düzeyi, Öğretim Süreci, Yoklama ve İzleme Süreçlerinde Beceren Basamaklarını Yenne Getirme Düzeyleri

becenisi dışında, tüm çocukların belirlenen becenelerde bağımsızlık düzeyine ulaştıkları gözlenmektedir. İzleme verilerinin, öğretim süreci verilen ile tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Bu bulgulara göre, Aile Eğitimi Programını tamamlayan annelerin, program doğrultusunda yaptığı öğretim çalışmalarının, çocuklarının ozbakım ve ev içi becenelerini öğrenmelerinde etkili olduğu söylenebilir.

Tartışma

Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular, aile toplantıları, ev ziyaretleri ve Ozbakım ve Ev İçi Becenlerinin Öğretimi El Kitabı'ndan oluşan Aile Eğitimi Programını tamamlayan annelerin program doğrultusunda çocuklarla gerçekleştirdikleri öğretim çalışmalarının, zihin engelli çocuklarının ozbakım ve ev içi becenelerini öğrenmelerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu durum annelerin araştırma suresince düzenlenen aile toplantıları, ev ziyaretleri ve Ozbakım ve Ev İçi Becenlerinin Öğretimi El Kitabı'ndan yararlandıklarının ve uygulamalı davranış analizi ilkelerini öğrenerek beceri öğretiminde uyguladıklarının bir göstergesi sayılabilir.

Alan yazında ailelerin çocukların çeşitli davranış ve becenelerde eğitim gereksinimlerini belirlemesinden, öğretimine ve değerlendirilmesine kadar olan süreci planlayabilme ve uygulayabilme yeterliklerinin kazandırılmasına yönelik aile eğitimi programlarına rastlanılmaktadır. Ancak bu tür aile eğitimi programlarını tamamlayan ailelerin, uygulanan aile eğitimi programı doğrultusunda yaptıkları çalışmaların çocuklarının ozbakım ve ev içi becenelerini öğrenmelerindeki etkisine ilişkin araştırma bulgularına rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte benzer araştırma sonuçlarına rastlanılmaktadır.

Baker ve Heifetz (1976) tarafından uygulanan, beceri öğretimini ve davranış yönetimini içeren el kitaplarıyla desteklenen aile eğitimi programı sonucunda, çocukların ozbakım, oyun gibi beceneleri öğrendikleri ve davranışlarında olumlu değişiklikler ortaya çıktığı gözlenmiştir. Bergan, Neuman ve Karp (1983) ailelere, zihinsel becenelerin öğretiminde olumlu pekiştiriciler, öğretimsel ipuçları, model olma ve fiziksel ipuçları kullanımını öğretmeye yönelik uyguladıkları aile eğitimi programı sonucunda, ailelerin öğretme becenelerini kazandıklarını, çocuklarının öğretimi hedeflenen zihinsel becenelerin ikisinden birinde ilerlemeler gösterdiklerini belirtmektedirler. Baker ve McCurry'nin (1984) bir grup anneye uyguladığı sınıf gözlemi, aktif öğrenme ve donut sağlayan video kayıtlarını kapsayan aile eğitimi programı sonucunda, programı tamamlayan annelerin, davranışsal ilkeler bilgisinde ve bunları öğretimde kullanmada anlamlı kazançlar elde ettikleri, engelli çocukların ozbakım becenelerinde gelişme gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Coofer ve arkadaşları (1990) anne-babalara uygun ve uygun olmayan davranışları belirleme ve uygun davranışları artırmaya yönelik uyguladığı aile eğitimi programı sonucunda, çocukların uygun davranışlarında artışlar olduğunu belirtmektedirler. Powers ve arkadaşları (1992), annelere davranış yönetimi ve etkinlik planlama tekniklerini öğrettikleri aile eğitimi programı sonucunda annelerin hedeflenen teknikleri öğrenebildiklerini, genelleyebildiklerini, çocuklarının genelleme ortamlarında rahatsız edici davranışlarında azalmalar olduğunu belirtmektedirler. Akkok (1984), bir grup anneye uyguladığı aile toplantıları ve ev ziyaretlerinden oluşan aile rehberliği programı sonucunda, çocukların ozbakım becenelerinde ilerlemeler gösterdiklerini belirtmektedir. Vuran (1997), annelere, çocuklarının uygun davranışlarını ödüllendirme ve uygun olmayan davranışlarını eleştirmeme becerilerinin kazandırılmasına yönelik uyguladığı aile eğitimi sonucunda, bilgilendirme, donut verme, donut verme ile ödülleni birlikte kullanıldığı anne eğitimi suresince annelerin ve çocukların belirlenen hedef davranışlarında değişiklikler olduğu göstermiştir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular, benzer araştırmalarda elde edilen bulgularla tutarlılık göstermektedir.

Öneriler

Araştırma sonucunda, uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik önerilerde bulunulabilir. Uygulamada zihin engelli çocuklara özbakım ve ev içi beceriler gibi ailenin ilgisinin önemli olduğu becerilerin kazandırılmasında, ailelerin etkin katılımını sağlayacak aile eğitimi programları yaygınlaştırılmalıdır. Bunun yanında, ailelerin zihin engelli çocuklarının eğitiminde öğretici olmalarını sağlayıcı eğitsel düzenlemelere gidilmeli, bu konuda aileler cesaretlendirilmelidir. Annelere, uygulamalı davranış analizi yönteminin temel ilkeleri ve uygulama stratejileri öğretilebilir.

İleri araştırmalarda, geliştirilen Aile Eğitim Programı'nın etkililiği farklı eğitim düzeylerine sahip anne-babalara ya da aile bireylerine uygulanarak (örneğin, kardeşler, evdeki diğer akrabalar), annelerin öğretim çalışmalarında öğretim süreçlerini kullanma durumlarına bakılarak değerlendirilebilir.

Özbakım ve ev içi becerilerinin dışındaki bağımsız yaşam becerileri alanlarında da benzer aile eğitimi programları geliştirilerek uygulanabilir ve etkililiği araştırılabilir. Program, okuma yazma bilmeyen ya da ilkokul mezunu aileler için uyarlanarak uygulanabilir ve bu programı tamamlayan ailelerin çocuklarının özbakım ve ev içi becerilerini öğrenmedeki durumları araştırılabilir. Aileleri zihin engelli çocuklarına özbakım ve ev içi becerileri öğretmede yeterli duruma getirmede, farklı yaklaşımlara dayalı farklı aile eğitimi programları geliştirilerek, zihin engelli çocukların özbakım ve ev içi becerilerini öğrenmelerindeki etkisi karşılaştırmalı olarak araştırılabilir.

Kaynakça

AAMR/ American Association on Mental Retardation (1993) **Mental retardation: Definition, classification and systems of supports** (ogsupports) Washington, DC. Published by AAMR,

Akkok, F (1984) **Davranışsal yaklaşıma dayalı anne-baba rehberliğinin öğretilebilir çocukların özbakım becerilerinin gelişimine etkisi**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi

Baker, B. L. (1980) Training parents as teachers of their developmentally disabled children S. Salzinger, J. Antrobus ve J. Glick (Eds), **The ecosystem of the sick child**, 210-216 New York Academic Press

Baker, B. L. ve Heifetz, L. J. 1976 The read project Teaching manuals for parents of retarded children **In intervention strategies for high risk infants and young children**, Tjossem T. D. (Ed), Baltimore, Maryland University Park Press,

Baker, B. L., Brightman, R. P. (1984) Training parents of retarded children Program-specific outcomes **Journal Behaviour Therapy and Experimental Psychiatry**, 15(3), 255-260

Baker, B. L. ve McCurry M. C. (1984) School based training An alternative for parents predicted to demonstrate low teaching proficiency following group training **Education and Training of the Mentally Retarded**, December, 261-267

Bergan, J. R., Neumann, A. J. ve Karp, C. L. (1983) "Effects of parent training on parent instruction and child learning of intellectual skills" **Journal of School Psychology**, 21, 31-39

Brolin, Donn E. (1991) **Life entered career education: a competency based approach**, Virginia, Published by Counsel for Exceptional Children

Cavkaytar, A. (1998) **Zihin engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir

Coleman, M. ve Apts, S. (1991) Home alone risk factors **Teaching Exceptional Children**, Spring, 36-39

Cooper, L J Wacker, D P, Sosso, G M, Reimers, T M ve Donn, L K (1990) Using parents as therapists to evaluate appropriate behavior of their children Application to a tertiary diagnostic clinic" **Journal of Applied Behavior Analysis**, 23, 285-296

Evcimen, E. (1996) **Zihin engelli çocuğu olan ailelerin (anne-babaların) gereksinimlerinin belirlenmesi**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir

Heward, W L (1996) **Exceptional Children: An Introduction to Special Education** Fifth Edition, Prentice Hall Inc

Kırcaali-İftar, G ve Tekin, E. (1997) **Tek denekli araştırma yöntemleri**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü.

Kroth, R ve Edge D (1997) Parent training groups **Strategies communications with Parents and Families of Exceptional Children** Love Publishing Company

Neistadt, M E. ve Marques, K (1994) An indepdng skills training program **The American Journal of Occupational Therapy** 38 (10), 671-676

Powers, L.E., Singer, H S, Stevens, T ve Sowers, J A (1992) Behavioral parent training in home and community generalization settings **Education and Training in Mental Retardation**, March, 13-27

Schultz, J B (1987) **Parents and professionals special education**. Massachusetts Allyn and Bacon, Inc

Smith, B M, Patton, J R ve Ittenbach, R (1994) **Mental Retardation**. McMillan College Publishing Company

Snell, M E. (1983) **Systematic instruction of the moderately and severely handicapped**. Ohio Merrill Publishing, Columbus

Sucuoğlu, B (1995) Ozurlü çocuğu olan anne babaların gereksinimlerinin belirlenmesi **Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi**, (2) 1, 10-18.

Sucuoğlu, B, Kuçüker, S ve Kanık, N (1994) Anne babaların ozurlü çocuklarının eğitimine katılımları 1. **Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri**, Adana Çukurova Üniversitesi yayınları, No 1, 318-331

Turnbull, A P (1983) Parent professional interactions M Snell (Ed) **Systematic instruction of the moderately and severely handicapped**. Ohio Merrill Publishing

Vuran, S (1997) **Zihin engelli çocuk annelerine ödüllendirme ve eleştirmenin kazandırılmasında bilgilendirme, dönüt verme ve ödüllendirmenin etkililiği**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir